

TÉRKÉP E TÁJ?

BEVEZETŐ A *FORDULAT* 13. SZÁMÁHOZ

Míg száz évvel ezelőtt a világ lakosságának nagyjából négy százaléka, napjainkban már több mint fele él városi környezetben. A jelenleg zajló, eddig példátlan mértékű urbanizációs folyamatok ugyanakkor – hasonlóan az egy-két évszázaddal ezelőtti első modern európai metropoliszok kialakulásának történetéhez – elválaszthatatlanok az aktuális gazdasági berendezkedés mechanizmusaitól. Napjaink neoliberais kapitalizmusát számos folyamattal jellemezhetjük – finanszírozás, dereguláció, informalizáció –, de e komplex folyamatok összessége legkönnyebben a globalizáció fogalmával írható le.

Globalizáció kapcsán elsősorban a pénzügyi és termékipiacokat érintő globalizációról szokás beszélni. A második világháborút követő, egyre szorosabb gazdasági és részben politikai együttműködéseknek köszönhetően ugyanis egyre nyitottabbá vált a tér a termékek szabad áramlására. Az 1970-es évek végi olajválságtól számított neoliberais fordulat után pedig világszinten nőhetett meg a spekulatív tőke szerepe – amelynek egyébként jelentős része a városokban koncentrálódik. Mindezen folyamatoknak egyik látványos következménye a legkülönbözőbb városokban megfigyelhető dzsentrifikáció, amely során a tőkebeáramlásnak és az ezáltal olcsón, kevésbé szabályozott módon elérhető hitellehetőségeket kihasználó ingatlanpiaci fejlesztéseknek köszönhetően a korábban munkásosztálybeli negyedek, társadalmilag „felértékelődnek”, azaz a szegényebb rétegek kiszorulásával egyre inkább a középosztály negyedeivé válnak. Mind az ingatlanpiaci lufik kialakulása, mind pedig a stigmatizált, elidegenedett szegénynegyedek kitermelődése elválaszthatatlan a dzsentrifikációtól és a városi terek átalakulásától. A *Fordulat Város/Kritika* című blokkja, a Magyarországon még alig-alig intézményesült kritikai földrajz és kritikai városkutatás szempontjait követve, ezen folyamatok vizsgálata köré szerveződik.

Loïc Wacquant tanulmánya amellezt érvel, hogy beléptünk a „fejlett marginalitás” korába, amelynek egyik jellemzője az olyan nagyvárosi szegénynegyedek kialakulása, ahol a térbeli elidegenedés és a lakóhelyi megbélyegzés eredményeképpen az ott lakók elvesztik otthonos „helyeiket” és közömbös, „terekbe” kényszerülnek. A chicagói South Side és a párizsi *banlieux* példáján bemutatott szegényebb területek lakói tartósan kiszorulnak a munkaerőpiacról és egyre nehezebben férnek hozzá a társadalmi mobilitás bevett csatornáihoz – a városi szegénység a „gazdasági fejlődés” ellenére még a fejlett városok szövetében is állandósul, így a társadalomból való kitaszítottság térben is rögzül. Neil Smith tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy a rugalmas tőkefelhalmozás érájában elsősorban az ingatlanpiaci boom, még konkrétan a dzsentrifikációs folyamatok támogatásával a világ legkülönbözőbb városainak vezetői adnak nagyon hasonló választ a társadalmi problémák térbeli megjelenésére. Tom Slater pedig azt mutatja meg, hogy a dzsentrifikáció általánossá válását, illetve a szegényebb rétegek ehhez szorosan kapcsolódó, a városok prosperáló negyedeiből való kiszorítását hogyan depolitizálja a városkutatás társadalmi gyakorlata. Állítása szerint a kritikai perspektíva, a 1980-as évektől

kezdve fokozatosan kiszorul a dzsentrifikáció-kutatásból, miközben a közpolitikai diskurzus fokozatosan pacifikálja az amúgy szükségszerűen konfliktusokkal terhelt dzsentrifikáció fogalmát. Tom Slater véleménye szerint – amelyet a blokk szerkesztői is osztanak – lehetetlen a városi és ingatlanpiaci folyamatokat megértenünk anélkül, hogy figyelembe vennénk a társadalom alsóbb rétegeinek tapasztalatát, akik gyakran – és sajnos a többségi társadalom számára sokszor nem érzékelhető módon – a dzsentrifikáció és az ingatlanpiaci folyamatok veszteseivé válnak.

A marginalizáltak szempontjainak határozottabb érvényesítéséhez, illetve a globalizáció munkaerőpiacot érintő hatásainak vizsgálatához tartozhat egy másik, társadalmilag szintén hátrányos helyzetű csoportnak, a migránsoknak és a transznacionális migráció mechanizmusainak alaposabb megértése is. Ezen cél elérésének igyekszik eleget tenni a jelen szám második, *Migráns tőke* című blokkja. Ugyanakkor ez a „szöveggyűjtemény” azon túl, hogy elismeri, és kritizálja azt a politikailag és kulturálisan hátrányos megkülönböztetést, amelynek különféle formáival a legtöbb bevándorlónak nap mint nap meg kell küzdeni, szeretné hangsúlyozni, hogy a jelenlegi, tág értelemben vett politikai helyzet megváltoztatásához elengedhetetlen, hogy a társadalom migráns csoportjai ne csupán áldozatokként, hanem a társadalom lokálisan és egyben globálisan is tevékeny résztvevőiként is megjelenjenek a róluk szóló diskurzusokban. A bevándorlók gazdasági tevékenységeiknek köszönhetően ugyanis gyakran összekötnek olyan gazdasági tereket, amelyeket a migráns vállalkozásokat „enklávészerű” gazdaságként láttató tanulmányok például képtelenek felismerni. A globalizációhoz köthető tömeges munkaerő-áramlásnak és migráns vállalkozásnak pedig – a strukturálisan látszólag fontosabb szerepet betöltő piaci aktorok mellett gyakran figyelmen kívül hagyott módon, mégis – jelentős szerepe van a fentebb is említett pénzügyi és termékpiaci globalizációs folyamatokban. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ma már nemcsak a Coca Cola, a McDonald’s vagy a Levi’s számítanak „világmarkáknak”, de a kínai és thai étel, a török kebab, az afro zene és a zumba is piaci fogalmakká váltak. Ugyanakkor a munkaerő szegényebből gazdagabb országokba való tömeges áramlása – elsősorban a migránsok hazautalásainak köszönhetően – gyakran eredményez egyének vagy civil szervezetek között kiépülő transznacionális kapcsolatokat, illetve azokra építve nemzetek feletti pénzügyi hálózatokat.

A *Migráns tőke* blokk annak érdekében, hogy felhívja a figyelmet ezen jelenségek – politikai és kulturális jelentőségű következményeket is magában hordozó – gazdasági jelentőségére, olyan szövegeket fűz össze, amelyek a transznacionális migráció és bevándorlás gyakran kizárólagos módon politikai és kulturális kérdésként való kezelése mellett, lehetőséget nyújtanak a migráció társadalmi-gazdasági következményeinek megragadására is, megengedve ezzel a téma szélesebb körű vizsgálatát. A blokk

első tanulmányában Michael Samers a Saskia Sassen nevéhez kötődő globális városok elméletének újragondolása, illetve annak a migráns vállalkozókról szóló „posztstrukturalista”, „transznacionalista” elméletekkel való összefűzése mellett érvel. Egy új elméleti keret kialakítását tűzi ki célul annak a lehetőségnek a felvetése érdekében, hogy a bevándorlókra ne csak mint társadalmilag kiszolgáltatottakra, hanem mint a nagyvárosi gazdaságok fontos és különféle státuszú szereplőire is tekintsünk. Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a globális városok a migránsok országhatárokon átnyúló kapcsolatainak köszönhetően a transznacionális politikai mobilizáció lehetséges helyszíneivé válnak. Az érvelés szerint egy új, globális városokról szóló fogalmi keret kialakítása fontos eszköz lehet a társadalmi egyenlőtlenség és polarizáció kérdéseinek jobb megértéséhez is. McEwan és szerzőtársai Birmingham példáján keresztül elemzik, hogy a bevándorló etnikai kisebbségi vállalkozók hogyan tudják kisebbségi pozíciójukat olyan városrehabilitációs, városátalakítási folyamatokban kihasználni, ahol a multikulturalitás mint gazdasági tényező is megjelenik, teret engedve ezzel a politikai elismerés lehetőségének is. McEwanék antropológiai jellegű elemzése mellett Ninna Nyberg Sørensen tanulmánya inkább közpolitikai és áttekintő jellegű. Azzal az egyre nagyobb figyelmet kapó jelenséggel foglalkozik, miszerint a fogadó országokban gazdasági lehetőségekhez jutó bevándorlók hogyan áramoltatnak vissza bizonyos szociális és anyagi javakat hátrahagyott közösségeikbe, és ezáltal hogyan nyújtanak közvetett lehetőséget a jellemzően szegény, küldő országok gazdasági fejlődésére. A tanulmány külön figyelmet fordít arra, hogy hogyan lehetne ezeket a társadalmi és anyagi transfereket közpolitikai intézkedésekkel is a szegényebbek számára lehető legkedvezőbb módon támogatni. Lukovics André blokkot záró recenziója egy Kloosterman és Rath által szerkesztett kötetet tekint át, mely kötet – szándéka szerint – túl kíván mutatni az etnikai gazdasági vállalkozásokkal foglalkozó hagyományosan strukturalista – az egyének szintjét meghaladó, de csak a befogadó országok szempontjait követő, és ezáltal az egyének cselekvésének hatását elhallgató – elemzéseken, és olyan esettanulmányokat gyűjt össze, amelyek általában, több szempontot figyelembe véve, kíváncsiak a migránsok különböző nemzeti struktúrákban betöltött gazdasági szerepére.

A jelen lapszámban bemutatott kritikai városkutatás és migrációkutatás területéről származó tanulmányok közös eleme, hogy különös figyelmet szentelnek a globális gazdasági folyamatok helyi viszonyokban megjelenő formáinak. Mindegyik szöveg egy adott szempontból marginalizált „másik” – legyen az „városi szegény”, vagy „bevándorló” – fogalmának újradefiniálására törekszik: a városi folyamatok elemzésekor a városi szegények gyakran elhallgatott szempontjainak láttatását, a migránsok kapcsán pedig a róluk szóló kulturálisan és politikailag terhelt narratívák mögött meghúzódó gazdasági (és gazdaságtörténeti) szempontok figyelembe vételét tűzi ki célul. Mint ahogy erre mindkét

blokk szerzői is többször utalnak, ezen belátásoknak fontos közpolitikai következményei lehetnek. Ennek megfelelően ezeket a szempontokat érdemes egy budapesti, tágabb értelemben véve, magyar, illetve kelet-európai régiós kontextus elemzése során is figyelembe venni. A lapszám szerkesztői remélik, hogy a Budapesten – de más hazai és régiós középvárosban is – megfigyelhető, legtöbbször a városrehabilitációs programok eredményeképpen kialakuló dzsentrifikáció értékelésekor a jövőben a szegényebb rétegek tapasztalatai is fontosabb szerepet kaphatnak. Illetve fontos lenne, hogy a Magyarországon élő migránsokkal kapcsolatos közpolitikák felismerjék, hogy a migránsok transznacionális hálózatai milyen potenciális erőforrásokat jelenthetnek egy-egy város gazdasági fejlődése szempontjából, és hogy akár ennek megfelelően (is) lehetne a bevándorlóknak politikai támogatást és elismerést nyújtani.

A kötet két blokkját egy, a blokkoktól független kritikai recenzió követi: az olvasók Balázs Ádám interpretációjában ismerhetik meg Zombory Máté könyvét, amely a „városi és globális szint” mellett még mindig jelentős „nemzeti szint” szerepéről szól. Zombory a „magyar nemzet” fogalmának 1989 utáni konstrukciója nyomán mutatja be a hazai emlékezetpolitikai küzdelmeket, illetve az emlékezésnek ezek eredményeképpen kialakult sajátos „térképeit”.

A szerkesztők reményei szerint a *Fordulat* legújabb, a társadalmi folyamatok térbeliségére fókuszáló száma képes lesz olyan új és kritikus szempontokat felvillantani a nemzeti, de talán még inkább a városi és globális folyamatok összefonódásáról, amely a közpolitikai gyakorlatok alakításában is releváns lehet.

Jelinek Csaba és Szabó Linda (a *Fordulat* 13. számának társszerkesztője)